

СТАНОВИЩЕ

на доц. д-р Славия Бърлиева (Кирило-Методиевски научен център)

относно дисертационния труд

"КУЛТОВЕТЕ НА БЪЛГАРСКИТЕ СВЕТЦИ ПРЕЗ IX – XII ВЕК"

представен от доц. д-р ДИМО ДОНЧЕВ ЧЕШМЕДЖИЕВ в процедура

за получаване на научната степен "доктор на науките"

Настоящият дисертационен труд разработва актуална тема както в медиевистиката изобщо, така и в частност в българската палеославистика, византология и медиолатинистика. Историята на светостта, на култовете на светците и на агиографията, разглеждани в диахронна и интердисциплинарна перспектива все по-често прилагат литературни, иконографски и антроположки методи на анализ. Този тип агиоложки проучвания, посветени на локалните или общоконфесионални култове са съществен принос в изследването на националното културното наследство и идентичностите. Именно такова изследване е дисертацията на Димо Чешмеджиев. Тя е успешен опит да се представят в обобщен вид данните за светците, почитани от българите от приемането на християнството до възстановяването на българската държава след въстанието на Асеновци. Хронологическата рамка, в която авторът е избрал да "затвори" обектите на своето проучване, не винаги е способна да ги побере – поради тяхното естество на рефлективен феномен с променливо влияние – сам авторът

проследява, и с право, някои от култовете до Възраждането с цел попълното му представяне. Би било добре в печатния вариант на този труд хронологическите параметри в заглавието да бъдат разширени. В някои от изследваните култове (напр. тези на св. Климент и св. Наум) материалът сам прекрива наложената хронология. В нея обаче попада и един култ, явяващ се в известна степен "дворцов", свързан с цар Самуил – този на св. Ахилий, а той е останал без специално проучване, въпреки, че се споменава.

Изследването се базира на огромен по своя обем материал, сегментиран по типология на култовете – владетелски, просветителски и отшелнически. "Досието" на всеки един от тях съдържа сведения за агиографските, химнографските, иконографските и календарни извори за него. Схемата се модифицира при нужда в зависимост от характеристиките на съответния култ. Логично целият материал е въведен с критичен преглед на изворите за покръстването на българите, а доброто им познаване е дало възможност на автора да изгради подробна и убедителна картина на политическата ситуация, в която хан Борис предприема покръстването – фундамент, върху който се развиват светителските култове в християнска България.

Същинското представяне на култовете започва логично с този на Тивериуполските мъченици – като илюстрация на възстановяването на ранните култове от новопокръстените българи и създаване на

църковната структура по времето на Борис и Симеон. Доц. Чешмеджиев излага различните гледища относно възникването на култа, идентификацията на Струмица с Тивериупол и нововъзникналите култови средища с уважение към мненията, несъвпадащи с неговото, с което впрочем е белязан целият му труд. За да бъде обаче равностойна на останалите, към тази глава биха могли да се добавят някои сведения за ръкописната традиция на житието на Теофилакт и неговите преработки, както и тези на службата, вкл. преправките на мосхополските печатари.

С фрагмент от житието на Петнадесетте тивериуполски мъченици, посветен на Енравота, Д. Чешмеджиев въвежда в изследването си на владетелските култове. Внимателната преценка на изказаните хипотези относно този принц-мъченик му дава възможност да отсее множеството хипотези, използващи доказването като доказателство. Критичната съпоставка на археологическия материал с литературните данни му дава основание за оправдания му скептицизъм към съществуването на този култ. Подобен скептицизъм прозира и в изследването на култа към княз Борис-Михаил. Доказателствата за ранното му съществуване наистина са неубедителни, както се вижда и от настоящето проучване. Главните аргументи за съществуването на установен култ са епитетите "блажен", "свят", "стоящ пред светците" – всички те, както и изображението с

нимб може да са трафарети, свързани с персонажа на благочестив владетел. Един паралел е фигурата на Карл Велики, покръстил саксонците както Борис – българите и смазал с кръв саксонските велможи, които се противели на това на събора във Верден. Той често е наричан "светец" и понякога изобразяван с нимб - без да е имал култ. Това може да бъде добавено към аргументите за отказ от идеята за съществуването на същински светителски култ към княз Борис и за разсъждения в посока на съществуването на държавна инициация на почитание, което бързо е заглъхнало, засенчено от други култове. Именно в тази посока води и сравнението с култа на св. цар Петър, който е единственият сигурно документиран култ на светец-владетел в българското Средновековие. Авторът приема упражняването на този култ като повсеместно явление, не само ограничено в рамките на североизточна България и столицата Преслав, а и като развивано в югоизточните български земи, особено след пренасянето на центъра на държавата там. Той проследява повторното официализиране на култа във Второто българско царство и смята превръщането на светия цар в епоним на ново-коронясания български цар за едно от доказателствата за това и за търсенето на династични аргументи, подобни на тези във Византийския двор.

Като се вземат предвид досегашните научни дирения на Димо Чешмеджиев и неговите многобройни и съществени приноси върху

култа към св. Кирил и Методий и техните ученици, не е чудно, че главата "Просветителски култове" е най-задълбочена и обстойна. Разбирайки съображенията на колежата Чешмеджиев да не поднася в настоящата си дисертация материали от труда, с който е защитил научната и образователна степен "доктор", смятам, че в печатния вариант на това изследване трябва да бъде включен (макар и само като въвеждащ елемент) и култът на Светите братя.

Тук централно място заема изследването на култа към св. Климент Охридски – то самото има характер на самостоятелна студия и е една от най-добре структурираните и аргументирани части на дисертационния труд. Доц. Чешмеджиев аналитично и последователно проследява свидетелствата за култа от една страна, а от друга успява да представи в систематизиран вид огромната вторична литература върху него, внасяйки яснота по някои спорни моменти в развитието му, интерпретирани многозначно и противоречиво. Приносен момент в изследването е проследяването на култовете, съпътстващи този на св. Климент – в литературен, иконографски или фолклорен аспект. Въпреки наличието на авторитетни изследвания върху изображенията на св. Климент, Чешмеджиев съставя забележителен списък на тези изображения, обхващащ широки хронологически и географски граници, стигайки до пределите на някогашна Magna Grecia в Южна Италия (в един от случаите той е бил подведен от своя източник, който

погрешно говори за църква с Климентово изображение на име "Santa Maria al Bagno", но всъщност това е името на селище от областта на Нардó, където има църква "Santa Maria Assunta").

По същия панорамен начин е представен култът на св. Наум Охридски, с презумпцията, че е инициран от самия Климент и че след това двата култа са се развивали успоредно. Доминирането на почитта към св. Климент в тази култова двойка е обяснена със затварянето на Наумовия култ в Охридско, където обаче неговият образ е силно застъпен в народното творчество. Проследявайки паметниците, отбелязващи другите Кирило–Методиеви ученици, авторът стига до извода за липсата на обособен култ на св. Лаврентий/Сава и св. Горазд. За дата на помен на последния Чешмеджиев посочва 17 юли, позовавайки се на публикация на т. нар. Вишлицки календар, издадена по спомен няколко десетилетия след изчезването му и общо взето приета вече за недостоверна. Това е точка от изследването, която се нуждае от прецизиране. Относно общия култ на св. Седмочисленици авторът застъпва убедително позицията, че той е възникнал сравнително късно, а формирането на светителите като група е станало през XVI в.

Принос по отношение на култовете на светците – отшелници е систематизирането на изворовия материал, изясняването на типологията на тяхната святост, както и проследяването на развитието

на култовите им средища във връзка със смяната на политическите центрове в българските земи в епохата X-XIV в.

Приложенията, допълващи дисертационния труд са посветени на специфични въпроси около изследваните култове и вероятно затова са обособени в отделна част. Те са свидетелство за задълбочения и последователен интерес на изследователя към разглежданата проблематика и за приносния характер на работата му. Все пак, ако бяха развити при частите съответно за Тивериуполските мъченици, св. цар Петър, св. Йоан Рилски, биха били избегнати допълнителни повторения, които така или иначе се налагат поради характера на материала и свързаността на култовете.

В заключение бих искала да подчертая, че оценявам труда на доц. Димо Чешмеджиев като несъмнен принос в българистичната медиевистика, актуален в перспективата на съвременните агиоложки изследвания и особено продуктивен като база за бъдещи изследвания по темата за култовете в българското християнство. Той носи качествата, необходими за присъждането на научното звание "доктор на науките" и аз най-убедено предлагам на уважаемото научно жури да гласува за това.

София, 11 май 2016

Подпис:

